

redakcja naukowa
Renata Runiewicz, Iwona Przychocka
Leonard Milewski

WSPÓŁCZESNE PROBLEMY BEZPIECZEŃSTWA, ZARZĄDZANIA I NOWOCZESNEJ INŻYNIERII

 Instytut
Wydawniczy
EuroPrawo

Recenzenci: dr Mirosław Bednarski
dr Anna Giosek
dr Krzysztof Gawkowski
dr Ryszard Grosset
prof. dr inż. Tadeusz Jemiolo
dr hab. prof. UTH Kazimierz Jóskowiak
dr inż. Jolanta Jurczak
dr hab., prof. UTH Stefan Korycki
dr inż., prof. UTH Stanisław Krysiński
dr Zbigniew Nowak
dr hab., prof. UTH Roman Polak
prof. dr hab. inż. Piotr Sienkiewicz
prof. dr hab. Jerzy Sikorski
dr Maciej Sikorski
dr hab., prof. UTH Jerzy Telep
dr inż. Tomasz Wierzbicki
dr inż. Andrzej Wojciechowski

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana, przechowywana i przetwarzana jako źródło danych w jakiegokolwiek formie zapisu bez pisemnej zgody wydawcy.

Wydanie I

Warszawa 2021

ISBN: 978-83-7627-190-3

Instytut Wydawniczy EuroPrawo Sp. z o.o.

Al. Solidarności 117/207

00-140 Warszawa

tel. 602 222 348; redakcja@iweuroprawo.pl

www.iweuroprawo.pl

Cechy polityki nacjonalizmu gospodarczego w praktyce międzynarodowej (<i>Olga Vladymyr</i>)	387
Zagraniczna ekspansja Chin a wybrane aspekty bezpieczeństwa ekonomicznego (<i>Andrzej Rzeszutek</i>)	404
Nowe instrumenty zarządzania gospodarczego w Unii Europejskiej – bilans przejściowy (<i>Kazimierz Jaskowiak</i>)	411
Polityka państwa i rozwój bezpośrednich inwestycji zagranicznych (<i>Janusz Sobóń, Magdalena Byczkowska, Anna Majzel</i>)	432
Potencjał innowacyjny sektora zaawansowanej technologii w krajach Unii Europejskiej (<i>Magdalena Łada, Małgorzata Juchniewicz</i>)	444
Pozycja naukowo-badawcza Polski w świetle dokumentów Unii Europejskiej (<i>Tomasz Wierzbicki</i>)	461
Determinanty innowacyjności przedsiębiorstw we współczesnej gospodarce a wsparcie rządowe (<i>Ewa Kopeć</i>)	472
Rola partnerstwa publiczno-prywatnego w rozwoju innowacji (<i>Elżbieta Pawłowska</i>)	482
Zarządzanie potencjałem innowacyjnym przedsiębiorstw w sektorze chemicznym (<i>Jolanta Jurczak</i>)	493
Instrumenty i metody zarządzania wpływające na innowacyjność przedsiębiorstw branży motoryzacyjnej (<i>Ewa Stawiarzka, Paweł Sobczak</i>)	509
Podejście procesowe w kontekście zarządzania innowacjami (<i>Joanna Machnik-Słomka</i>)	523
Zagraniczna praktyka stymulowania rozwoju potencjału intelektualnego i ochrony własności intelektualnej (<i>Halyna Ostrowska</i>)	534
Zasoby informacyjne organizacji a stan świadomości sytuacyjnej (<i>Grzegorz Pokorski, Piotr Zaskórki</i>)	553
Systemy informatyczne wspomagające zarządzanie we współczesnych organizacjach (<i>Józef Januszak</i>)	571

Особливості політики економічного націоналізму у міжнародній практиці

Cechy polityki nacjonalizmu gospodarczego w praktyce międzynarodowej

Streszczenie

W artykule przedstawiono różne poglądy dotyczące podstawowych zasad rozwoju gospodarczego kraju i budowania współpracy międzynarodowej. Uwzględniono specyfikę rozwoju różnych krajów w kontekście polityki nacjonalizmu gospodarczego. Autorka omówiła ogólne rozumienie pojęcia nacjonalizmu gospodarczego oraz różnice w jego praktycznym zastosowaniu przez rządy różnych krajów. Podala przykłady łączenia działań ochronnych z jednoczesnym promowaniem zasad liberalizacji przez kraje rozwinięte gospodarczo.

Słowa kluczowe: nacjonalizm gospodarczy, protekcjonizm, taryfy celne, reformy, liberalizacja, rząd, globalizacja

Анотація

Стаття присвячена розкриттю різних думок про основні засади розвитку національної економіки та побудови міжнародного співробітництва між різними країнами світу. Розглянуто особливості розвитку різних країн на різних етапах політики економічного націоналізму. Розкрито загальне розуміння суті поняття «економічний націоналізм» та відмінності його практичного застосування урядами різних країн залежно від умов та проблем їхнього економічного розвитку. Наведено приклади поєднання протекційних заходів з одночасним пропагуванням принципів лібералізації економічно розвиненими країнами.

Ключові слова: економічний націоналізм, протекціонізм, митні тарифи, реформи, лібералізація, уряд, глобалізація

Впродовж останніх десятиліть при побудові економічних відносин між різними країнами світу можна зустріти активне відстоювання політики лібералізму та неолібералізму, сповідування принципів глобалізації та пропагування космополітичних настроїв у формуванні цілей та орієнтирів державного розвитку. Панівними теоріями розвитку національної економіки та побудови міжнародної співпраці є: стратегія порівняльних переваг, яка пропагує спеціалізацію кожної країни у розвитку конкретних переважачи видів виробництва; популяризація принципів вільної торгівлі і мінімізації протекційних заходів; невтручання держави у економічні процеси та відстоювання принципів «ефекту невидимої руки». Проте як засвідчують основні показники міжнародної діяльності вище згадані підходи далеко не завжди дають позитивні результати, і не лише в економічній площині, але й несуть загрози загострення політичних відносин. Про це свідчать як міжнародна валютно-фінансова криза 1998–1999 років, світова економічна криза 2008–2009 років, загострення торговельних конфліктів між провідними економіками світу, так і загострення та посилення політичної та воєнної нестабільності у різних куточках світу впродовж останніх років. Неоліберальні підходи у побудові економічної співпраці на міжнародному рівні не завжди є ефективними та не завжди дозволяють уникнути чи попередити виникнення конфлікту інтересів, а відтак і забезпечити збалансований розвиток світової економіки.

Дедалі частіше науковцями та практиками ведеться мова про застосування альтернативної політики організації міжнародного співробітництва. Однією з таких пропонується розглядати політику економічного націоналізму, хоча вона піддається більшій критиці аніж підтримці. Проте якщо аналізувати економічний шлях розвитку різних країн, то більшість з них вдавалась до її застосування, передусім через впровадження різних протекційних заходів.

Е.С. Райнерт обґрунтовує думку про те, що кожна країна повинна пройти власний шлях еволюції економічних і державотворчих процесів перш ніж вдаватись до застосування принципів лібералізації. Не розвинувши власну обробну промисловість та інтегруючись у міжнародну економічні процеси на принципах теорії спеціалізації та вільної торгівлі, країна прирікає себе на бідність та сировинно-орієнтовану економіку¹. Е.С. Райнерт наводить приклади розвитку національної економіки різних країн, зокрема Англії, Німеччини, Франції, Італії, США та інших

¹ Е.С. Райнерт, Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / Ерік С. Райнерт. – К.: Темпора, 2015.

Дві країни дотримувались «політики прагнення дорівнятись», тобто наблизити показники розвитку національної економіки до показників країн-партнерів міжнародного співробітництва, а не спеціалізації. Автор обурює, що принципи вільної торгівлі та лібералізації є доречними лише між рівними партнерами, а для країн з слабо розвинутою економікою мають негативний вплив і лише поглиблюють внутрідержавні економічні проблеми. Підтвердженням цього є міжнародний досвід, історичні факти та економіко-статистичні показники. Свого часу і Англія, і Німеччина, і США, і ряд інших сьогодні високорозвинених країн вдавались до протекційних заходів і не дотримувались принципів спеціалізації національної економіки. В той же час вони пропитували ідеї спеціалізації та розвитку сировинно-добувного та сільського господарства серед своїх країн-колоній та країн з слабкою економікою. Скажімо, у всі часи, усіма країнами-колоністами проводилась одна політика – політика деіндустріалізації захоплених країн. Подібні ідеї відстоювали німецький економіст Йоганн-Генріх-Готлоб фон Юсті та англієць – класик економічної думки Адам Сміт, вперше стверджували, що деякі країни повинні бути індустріальними, натомість іншим слід делегувати виробляти сировину². Їх ідеї мають життя і нині, за часів популяризації глобалізації, коли ринково розвинені країни імпортують дешеву сировину і робочу силу з країн третього світу. Багаті країни мають тенденцію накидати бідним країнам теорії, яких вони самі ніколи не дотримувалися і, можливо, інколи й не будуть дотримуватись.

Як дослідили історики-економісти Англія розбагатіла не завдяки теорії Адама Сміта про вільну торгівлю, а завдяки інституційній структурі, акцизам, податкам та тарифам. Протягом перших сто років після публікації книги А.Сміта «Багатство народів» в Англії збиралося більше мит, ніж у Франції, дарма що тепер вважають, ніби Франція була bastionом протекціонізму.

Нині чиказькі економісти, які представляють теоретичні основи теперішньої хвилі глобалізації, і вашигтонських інституцій заявляють решті світу, що державні та муніципальні уряди не повинні втручатися в економіку. Насправді чиказький мер Дейлі витрачає мільйони доларів державних грошей, створюючи інкубатори для високотехнологічних галузей промисловості. Навіть в одному місті розрив між риторикою та реальною діяльністю величезний. У Вашингтоні Управління у справах дрібних фірм щороку використовує федеральні кошти для позик і гарантій загальною сумою понад 20 млрд. дол., щоб підтримати приватні американські компанії. А за кілька кварталів від нього вашигтонські інституції – Світовий банк та МВФ – далі проводять свою традиційну політику накидання бідним

² Там же, с. 219.

країнам «умов», які перевищують їм створювати такі самі інституції в «стремому світі»³.

Отже, з погляду практики висока економічна риторика притаманна експорт іншим, натомість, коли йдеться про реалії на батьківщині, дотримуються цілком відомимих прагматичних принципів. США субсидують і захищають протекційними заходами цілий спектр продуктів, починаючи від сільського господарства й закінчуючи високотехнологічною промисловістю. Висновок про те, що багаті країни загалом мають забагато бізнес-обмежень, ніж проголошує їхня ідеологія, зробив ще у XVIII ст. італійський економіст Антоніо Дженовезі: в минулому для всіх тепер багатих країн⁴ обробної промисловості був обов'язковим для всіх тепер багатих країн⁵.

Розрив між риторикою і реальністю стає ще тривожнішим, коли її економісти використовують різні теорії для різних цілей. Проблеми, які розв'язують десь далеко, вирішують відповідно до абстрактних принципів («ефекту невидимої руки»). А коли проблеми, які треба вирішувати, перебувають ближче до рідного дому, то дозволено брати до уваги здоровий глузд, прагматизм і досвід. Навіть Адам Сміт заявляв, що тільки країни з власною обробною промисловістю можуть перемагати у війні⁶.

За таких умов вкрай актуальним залишається дослідження суті політики економічного націоналізму та аналіз практичного її застосування у різних країнах світу. Вважаємо, що ставлення до політики економічного націоналізму залежить від безпосереднього смислового наповнення та розуміння самого поняття «економічний націоналізм». Вперше поняття «економічний націоналізм» зародилося у XVIII ст. Перший міністр фінансів США А.Гамільтон запропонував поняття «американської системи» пов'язаного із протекціонізмом та стимулюванням. Згодом німецький економіст Фрідріх Ліст ввів поняття «національної системи політичної економії», вважаючи що національна економіка творить націю, а економічна могутність стає передумовою політичної сили та впливу нації⁷.

Поштовхом до економічного націоналізму, за Т. Неїрном, послужило супротив пануючій нерівності та асиметрії економічного розвитку. З його логікою економічний націоналізм розпочався з периферійних країн (Німеччина, Італія, Японія) і тільки потім досяг «держав центру» (Англія і Франція). Економічний націоналізм, на переконання вченого, продиктований необхідністю забезпечення необхідних умов для вбудування держави в глобальне співіснування як автора міжнародних відносин.

³ Там же, с. 57.

⁴ Там же, с. 60.

⁵ Там же, с. 60.

⁶ Т. Бойко, Економічний націоналізм та соціальна справедливість. / Т. Бойко, Ю. С.

Ропок, Б. Галайко, К. Денисов. – К.: НАЦ «УССД», 2019, с. 103.

Д. Трифельд припускає, що «націоналізм є універсальною формою соціальної свідомості, яка виникла в Англії на початку XVI ст., пізніше поширюється спочатку на англійські поселення в Америці, а потім, упродовж XVIII ст. у Франції та Росії, за два віки поглинула решту Європи, країни Південної півкулі, більшу частину Азії та частину Африки».

Упродовж XX ст. було зроблено декілька зусиль розробки детальної наукової аналізу концепції економічного націоналізму. На думку М. Гальперіна, попри широке наукове використання цього терміну в економічній науці XX ст. у міжвоєнній роки його уніфіковане загальноживане визначення було важко виокремити. Цей термін зазвичай використовувалися ліберальними економістами для опису політики, якої б вони не хотіли. Я. Кофман писав: політика економічного націоналізму є тою політикою, що не випливає з ліберального визначення розвитку економіки, і як правило, асоціюється з доктринами. На думку Дж. Ходсона, економічний націоналізм є невизначеним терміном, використовуваним його противниками більшою мірою, ніж його прихильниками⁷.

У науковій літературі термін економічний націоналізм набув популярності на початку 1970-х рр. у середовищі вчених міжнародників, які працювали на ниві міжнародної політичної економії. В їхній ідеології дане поняття використовувалося для опису економічного варіанту ідеології реалізму, який набув значної ваги в повоєнний період. Р. Глазін описує економічний націоналізм наступним чином: його центральна ідея полягає в тому, що економічна діяльність має підпорядковуватися шлях державного устрою та інтересів держави⁸. Сутність економічного націоналізму полягає у спрямуванні ресурсного і виробничого потенціалу країни на задоволення потреб титульної нації. Це стає можливе тоді, коли кордони урядів збігаються в основному з кордонами націй⁹.

Свого часу шляхом впровадження політики економічного націоналізму шли Великобританія, США, Японія, Німеччина, Франція, Китай, тобто провідні держави світу. У XVIII ст. США відмовилися від політики спеціалізації та побудови аграрної держави і заклали основи національної економіки з державними обмеженнями, поступово роблячи ставку на власну промисловість і технології. Протекційним заходом було встановлення тарифів на іноземні автомобілі, що дало змогу місцевим виробникам (Ford,

⁷ Там же.

⁸ Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. с. 175.

⁹ John Stuart Mill. The Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XIX – Essays on Politics and Society Part II, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady (Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1977), <http://oll.libertyfund.org/titles/234>, с. 548.

General Motors) конкурентну перевагу. Усім відома політика Рузвельта яка характеризується широкомасштабним протекціонізмом щодо внутрішнього виробника, бюджетуванням програм розвитку, регулювання частки сільськогосподарського та промислового виробництва, високою митними тарифами для імпорту, радикальним реформуванням фінансової резервної системи тощо.

У Британії завдяки втручанню уряду від банкрутства були врятовані автомобільні компанії Jaguar та LandRover. Уряд Німеччини врятував кризу автомобільні концерни BMW і Volkswagen. Державна підтримка автовиробників за останні 10 років становить 115 млрд. євро. В автомобільній промисловості Німеччини працюють 800 тисяч осіб, і уряд країни робить усе можливе, щоб зберегти ці робочі місця.

Південна Корея, отримавши кредит від МВФ, визначила першочерговим завданням розвиток власної економіки, а не «проведення реформи». «Азиатський тигр» стрибнув саме через впровадження політики державного економічного націоналізму.

Китай у 80-х роках ХХ ст. завдяки економічному націоналізму здійснив стрімкий ривок, а китайські підприємства отримали можливість динамічно розвиватися і залучати мільярди інвестицій. Наприклад, п'ять великих китайських компаній (Suntech, Huawei, ZTE, Goldwind, Avic) вездеславо отримали майже 120 млрд дол США у вигляді дотацій і державних кредитів на реалізацію своїх інвестиційних проєктів.

Президент США Дональд Трамп, називаючи себе американським націоналістом, на 73 сесії Генеральної Асамблеї ООН зазначив: «Америку керують американці. Ми відкидаємо ідеологію глобалізму, застосовуємо доктрину патріотизму. По всьому світу відповідальні народи повинні злишатися проти загроз суверенітету, при чому не лише з боку світових урядів, але і від інших форм примусу і домінування».

Свого часу ряд країн із слабозрозуміною національною економікою не прислухались до рекомендацій міжнародних організацій щодо впровадження програм лібералізації та вдалися до політики економічного націоналізму, що дозволило їм зміцнити національну економіку та підвищити рівень конкурентоспроможності національних виробників на міжнародних ринках.

Ю. Сиротюк провів глибоке дослідження програм впровадження політики економічного націоналізму у різних країнах світу, зокрема, Туреччині, Франції, Португалії, Індії, Японії, Руанді, Бразилії та США¹⁰.

¹⁰ Т. Бойко, Економічний націоналізм та соціальна справедливність. / Т. Бойко, Ю. Сиротюк, Б. Галійко, К. Денисов. – К.: НАЦ «УССД», 2019.

Туреччина. Після поразки Османської імперії у Першій світовій війні Мустафа Кемаль Ататюрк просував ідею розбудови світської та національної держави турків. Завдяки політиці економічного націоналізму турки здобули досягнення у соціальній сфері та економіці:

- встановлення державного контролю над стратегічними галузями економіки, передусім у промисловості, що сприяло залученню інвестицій у розвиток інфраструктури країни. Вже в середині 1930 років Туреччина посідала 3-є місце за темпами економічного розвитку, тоді як більшість країн переживали світову економічну кризу;
- подолання проблеми безземелля селян шляхом перерозподілу земель османів, знаті, вакфів та духовенства. В результаті понад 70% сільських родин стали власниками своїх наділів;
- впровадження практики податкових канікул для малих підприємств, які лише розпочинали свою справу;
- подолання режиму «капітуляцій» – тягара нерівноправних договорів із європейськими державами у сфері економіки. До Першої світової війни під контролем великих європейських країн було майже 80% турецької промисловості. Після згаданої війни майже всі нерівноправні договори з Заходом перестали діяти;
- впровадження стабільної національної валюти – ліри, реформування Національного банку та нівелювання впливу Османського банку, заснованого іноземцями¹¹.

Особливістю економічного націоналізму Туреччини, практика запровадження якого нараховує понад 100 років, полягає у тому, що він має внутрішні і зовнішні виміри. Більш дивним та необхідним турки вважали внутрішній економічний націоналізм (політику захисту інтересів титульної нації), який уперше був реалізований у критичні для Туреччини часи Балканських війн. Турецькі науковці визначають економічний націоналізм «як сукупність захисних або неомеркантилістських економічних політик, що реалізуються у конкретній країні з метою захисту внутрішнього ринку від руйнівних наслідків іноземного капіталу та товарів»¹².

Розпад Османської імперії на початку ХХ століття став передумовою його запровадження. На той час турки, як титульна нація, не мали впливу на економіку країни. Усю комерційну та ділову діяльність контролювала етнічна і релігійна меншість – вірмени та греки. Це було основою потужного зовнішнього фінансового впливу з боку Європи. На думку турецьких лідерів, панування національних меншин та практика іноземного втручання у внутрішні справи їхньої країни були пов'язані між собою як причина

¹¹ Там же.

¹² Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції міжнародного участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018, с. 193.

і наслідок. Отже, першочерговим завданням переходу Туреччини на шлях економічного націоналізму було створення національної економічної сили.

Франція. Після років повосенного відставання від сусідів, передусім Британії та країн Бенлюксу, в темпах росту ВВП, Шарль де Голль:

- встановив суворий контроль над стратегічними галузями економіки (металургія, ВПК, залізниця). Особливо важливі підприємства було націоналізовано, приватні перебували під контролем відповідних міністерств. Це дозволило залучити бюджетні і приватні інвестиції в наукоємні галузі та надігнати в темпах розвитку європейських партнерів;
- здобув енергетичну незалежність шляхом будівництва атомної некопродуктивної енергетики. Це дозволило не лише забезпечувати внутрішній ринок, але і експортувати електрику за кордон. Нині на АЕС виробляється понад 70% спожитої французькою економікою енергії;
- інвестування наукоємних галузей дозволило завершити розробку літаків «Конкорд»; почали будувати мережу швидкісних поїздів та модернізувати сільське господарство, розширювати асортимент експортноорієнтованих товарів;
- підтримка та протекція відсталих у розвитку регіонів країни;
- депролетаризація робітничого класу, передусім у стратегічних галузях. Акції та облигації фірм і підприємств на пільгових умовах продавали працівникам, що давало їм додатковий дохід і стимулювало до продуктивності;
- повернення самодостатності економіки, яка була втрачена через «План Маршала», який, з одного боку, дозволив повосенній Франції відновитися, а з іншого критично прив'язав її економіку до США та Британії. Саме державне втручання дозволило прийти до самодостатності у багатьох галузях; протягом усього президентства де Голля зростав золотий резерв та міць франка, оскільки уряд відмовився від використання долара у банківських запасах, вимінявши його на американське золото¹³.

Португалія. Лідер режиму «Нової держави» прем'єр-міністр Португалії Антоніо де Олівейра Салазар (1932–1968) встановив національно-консервативний режим (ідеологію лузотропікалізму), модернізував економіку однієї з найвідсталіших держав Європи); забезпечив швидкі темпи економічного зростання до того найвідсталішої держави Європи; забезпечив стрімкий розвиток промисловості (зокрема, під час Другої світової війни активно розробляли родовища вольфраму); забезпечив розвиток інфраструктури, будівництва доріг і мостів; забезпечив рівновагу між класами

¹³ Т. Бойко, Економічний націоналізм та соціальна справедливість. / Т. Бойко, Ю. Сторожок, Б. Галайко, К. Денисов. – К.: НАЦ «УССД», 2019.

ками заводів та робітниками, права яких підтримує уряд. «Нова держава» – форма корпоративного устрою суспільства, де права кожної верстви захищають в гармонії з загальними інтересами нації.

Південна Корея. Президент республіки Корея Пак Чон Хи (1963–1979рр) прийшов до влади через кар'єру в армії. В 1960-х рр. його країна лежала в руїнах, катастрофічно відстаючи в економічному розвитку і за рівнем життя від КНДР, постійно відчуваючи військову загрозу. Крім того, в країні був політичний безлад, а корупція проникла в усі гілки влади. За таких обставин військові взяли наводити лад. В країні відбудовано народне господарство з нуля. На початку 1960-х рр. розмір економіки Республіки Корея був менше ніж 40 млрд доларів. На кінець правління Пак Чон Хи він становив понад 150 млрд доларів. В останні роки 1960-х зростання ВВП досягло 25% у рік, в середині 1970-х – 45% на рік. Держава взяла на себе функцію залучення інвестицій та їх розподілу. Так було залучено японські технології та мільярди вливань у промисловість, а також десятки мільярдів від США за участь у В'єтнамській війні. За державної підтримки зміщені великі Корейські корпорації чебоні, які практикували патерналістський підхід до управління робітниками¹⁴. В 1950-1970 роках починається історія таких промислових об'єднань як LG, Samsung, Hyundai. З 1960-х років чебоні виробляють близько половини ВВП Кореї. Традиційно для азійського великого бізнесу ці корпорації беруть на себе функції соціального забезпечення своїх працівників. За підсумками правління Пак Чон Хи Республіка Корея була серед «Азійських тигри».

Індія. Прем'єр-міністр Республіки Індія Нарендра Моді, представник націоналістичної Бхараті Джанати Парті, що є консервативно-релігійною альтернативою Індійському Національному Конгресу, прийшов до влади під гаслом «Націоналізм – наше натхнення». В економічній сфері спирається на пропоновану ще М. Ганді ідею свавеллі (власного виробництва). Основними його досягненнями в сфері економіки є проведення валютної реформи, заміна старих купюр на нові. У листопаді 2017 році влада Індії без попередження оголосила про виведення з обігу банкнот номіналом 500 та 1000 рупій – найбільш популярних платіжних засобів країни, а також оновлення дизайну банкнот номіналом 500 рупій та впровадження 2000 рупій. Це послужило шоком для чорного ринку, спекулянтів та корумпованих осіб. Гроші старого зрачка можна було покласти на банківський депозит. Але поява на рахунках великих сум готівки привертала пильну увагу податкових інспекторів та була наслідком подальшого розслідування щодо походження цих грошей. Ще одна мета реформ – стимулювання переходу на онлайн-платежі.

¹⁴ Там же.

У 2017 році Нарендра Моді провів податкову реформу, запровадив програму «Виробляйте в Індії», націлену на активне залучення іноземних інвесторів за сприяння індійського уряду шляхом подальшої лібералізації протекції ведення бізнесу, створення спеціальних умов та пільг. Також запущено амбітний проєкт промислово-інвестиційного коридору Делі-Мумбаї. Коридор поєднає офіційну столицю Делі з промислово-фінансовою столицею Мумбаї. У його реалізацію вкладуть 100 млрд. млрд. доларів прямих портфельних інвестицій. У зоні 200 км обабіч коридору створюється потужна інфраструктура, що сприятиме економічному зростанню прилеглих територій.

З 2015 року Індія залишається світовим лідером за темпами зростання. Зокрема, експорт України до Індії за 2016 рік зріс на 20%¹⁵.

Японія. Основними досягненнями прем'єр-міністра Японії Сіндзо (Шінзо) Абе (2006–2007 рр., а також з 2012 року і досі) у розвитку національної економіки є:

- покращення фінансової сфери та сфери міжнародної торгівлі шляхом штучної девальвації єни та пом'якшення умов роботи банків;
- активне інвестування бюджетних коштів у програми розвитку малого бізнесу, розбудову інфраструктури, відбудову постраждалих від природних катаклізмів регіонів (останнє досить актуальне для острівної країни, що має обмежені ресурси та розташована в зоні сейсмічної активності);
- в середині 2010 років Японія досягла найнижчого рівня безробіття у XXI ст. З початку другого урядування Абе кількість безробітних скоротилася з 4% до 3,7%;
- з 2012 року ВВП Японії зростав на 1,51,9% щороку і лише в 2014–2015 роках скорочувався;
- акції японських фірм нині показали найбільше за 40 років зростання в ціні. Це дозволило національним фірмам розширитися, зокрема концерну Mitsubishi, а самій державі отримати великі доходи від корпоративних інвестицій.

Руанда. Президент Республіки Руанди Поль Кагаме (з 1994 року) – засновник Руандійського патріотичного фронту, колишній майор утанзіанської військової розвідки, припинив геноцид у Руанді, зумів зберегти стабільність і підняти економічний рівень, перетворивши країну в одну з найбільш інноваційних, з динамічним розвитком. Основними досягненнями в економіці та соціальній сфері є:

- подолання економічної кризи, стабілізація національної валюти;
- за час свого першого терміну Кагаме домігся подвоєння ВВП країни (до 2017 року він зріс у 5 разів);

¹⁵ Там же.

– руандійське економічне диво – країну порівнюють з Південною Кореєю. Поль Кагаме запропонував стратегію, в основі якої – «інтелектуальна економіка», що базується на двох стовпах: сфера послуг та ІТ-технології. Руанда стала одним з центрів світового рівня розвитку ІТ-технологій. Разом з агроекспортом активно розвивається промисловість, туризм; реалізується програма підключення до Інтернету віддалених сіл. За оцінками Transparency International, рівень корупції в Руанді найнижчий у Східній Африці. За рівнем інвестиційної привабливості країна вийшла на другий у світі рівень після Нової Зеландії. Зростає і рівень життя в країні – з 1994 по 2017 рік середня тривалість життя збільшилася з 44 до 67 років, 90% населення користується безкоштовною медициною через державний страховий поліс.

Бразилія. Президент країни Жаїр Болсонару (від 01.01.1019) зобов'язався суворо боротися зі злочинністю та корупцією, зміцнити військо і повернути християнські основи до системи освіти. Радником президентом та міністром економіки призначено Паулу Гедеша – відомого економіста, випускника чиказького університету. Щоб надати Гедешу повноту влади у реформуванні національної економіки, було об'єднано три окремі міністерства: фінансів, планування й бюджету, промисловості й зовнішньої торгівлі. Його пріоритетами є реформування пенсійної системи, зменшення бюджетного дефіциту, приватизація державних підприємств, зменшення державного боргу і податкова реформа. Ці заходи повинні відновити зростання економіки Бразилії, що у 2015 і 2016 роках скоротилась на 3,6% і 3,5% відповідно, а у 2017 і 2018 роках зросла на мізерні як для свого потенціалу 1% та 1,4%. Також, Гедеш планує знизити рівень податкового навантаження на економіку, що наразі сягає 36% від отриманого доходу, до 20%. Податкову реформу Гедеш розцінює як основний стимулятор, що пришвидшить зростання економіки. Протягом двох-трьох років його міністерство сподівається посприяти створенню 10 мільйонів робочих місць через збільшення обсягу приватних інвестицій. Саме їх Гедеш називає «катуном економічного зростання». Про результати таких ініціатив, їхню ефективність та успішність говорити ще рано. Але поворот від державно-соціалізму в бік економічного націоналізму в одній з найбільших країн світу очевидний.

Фінляндія. Початком запровадження стратегії економічного націоналізму у Фінляндії вважається міжвоєнний період минулого століття, коли вона здобула політичну і економічну незалежність від Московщини. Результатом цього стало потужне промислове зростання Фінляндії¹⁶. Влада

¹⁶ T. David, Why Finland and not Eastern Europe? Economic nationalism and industrialization during the interwar period. Paper presented at the FBHA 15th Annual Conference Athens.

Фінляндії розуміла економічний націоналізм як збільшення представництва титульної нації на всіх ланках господарсько-економічних процесів. Тому після оголошення про незалежність було застосовано комплекс об'єктивних заходів стосовно присутності іноземних капіталів в економіці та представників інших національностей на керівних посадах, з метою обмеження доступу іноземців до природних ресурсів країни був прийнятий закон, який перешкоджав їм придбання нерухомого майна у Фінляндії без дозволу уряду¹⁷.

Було націоналізовано стратегічні та необхідні для економічного зростання і розвитку країни підприємства. Певні преференції надавалися «вибірково дозволяючи західний вплив при укладенні бізнес-договірів з іноземних багатонаціональних підприємств з національними цілями та проектами розвитку¹⁸. Завдяки цій економічній політиці був створений успішний державний промисловий сектор, що становив приблизно 5% ВВП¹⁹.

Торгівельну політику Фінляндії у міжвоєнний період можна визначити як селективний протекціонізм – сприяння сільськогосподарському виробництву та промислового виробництва продукції для внутрішнього ринку. З метою контролю над експортом у Фінляндії були створені експортні картелі, які дозволили невеликим фінським компаніям виходити на зовнішні ринки²⁰.

Фінський економічний націоналізм був спрямований на забезпечення рівномірного розподілу доходу на освіту та виховання нації, соціальну мобільність, відповідальність та продуктивність праці. Усі ці фактори мали призначення стимулювати економічне зростання²¹. Завдяки цим заходам Фінляндія не перетворилася на залежного постачальника сировини, що експлуатується іноземним капіталом.

24-26 August 2011. – <http://www.ebha.org/ebha2011/files/Papers/David/EconomicNationalism%2011.pdf>.

17 Там же, с. 12.

18 Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сива. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018, с. 194.

19 John Stuart Mill. *The Collected Works of John Stuart Mill*, Vol. XIX – *Essays on Politics and Society Part II*, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady (Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1977). <http://oll.libertyfund.org/title/286>, с. 32.

20 Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сива. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018, с. 194.

21 T. Myllyntaus, *The Finnish model of technology transfer*, *Economic Development and Cultural Change*, 1990, Vol. 38, No. 3. – https://www.researchgate.net/profile/Timo_Myllyntaus/publication/24097560_The_Finnish_Model_of_Technology_Transfer/links/548170580c1201061a727187/The-Finnish-Model-of-Technology-Transfer.pdf, с. 639.

Австралія. В Австралії вирізняють стару і нову концепції економічного націоналізму. Стара концепція була запроваджена після Другої світової війни і спрямувалась на захист економіки Австралії від посилення загрози транснаціональних компаній ТНК. Старий економічний націоналізм передбачав розроблення комплексу заходів на недопущення прагнень ТНК перекутити галузеву структуру національної економіки у бік сировинних і видобувних галузей. Проти такої політики існували «суттєві зовнішньо-економічні та дипломатичні заперечення, які тлумачили це як надмірний економічний націоналізм»²².

З середини 80-х рр. минулого століття стратегія економічного націоналізму набула зовсім іншого забарвлення шляхом спрямування у першу чергу на посилення галузевого планування з формуванням такої структури національної економіки, яка б у період посилення глобалізації ринків не перетворила Австралію на «бананову» республіку. Якщо старий економічний націоналізм акцентував увагу на захисті внутрішнього ринку від посилення впливу ТНК, то новий – на формуванні такої структури промисловості, яка б дозволила Австралії виступити потужним конкурентом на міжнародній арені.

З наведеного видно, що розроблення стратегії економічного націоналізму передбачає формування мети та окреслення проблем, на вирішення яких він має бути спрямований – адже різні проблеми потребують різної економічної політики.

Польща. Як і більшість держав Центрально-Східної Європи міжвоєнного періоду, Польща претендувала на статус національної, об'єднуючи в своєму складі низку національних меншин. При цьому значна їх частина володіла кращими економічними позиціями, ніж титульна нація. Наприклад, значну частину середнього класу в Чехії tworили судейські німці, у Прибалтиці – поляки, євреї – в Польщі, Угорщині, Румунії, Словаччині. За таких умов більшість країн Європи, в тому числі і Польща, вважали своєю історичною місією «відновлення економічної справедливості» та забезпечення титульним націям домінування у сфері підприємництва. Я. Гофман охарактеризував відповідну політику як економічний націоналізм, спрямований всередину держави²³. Створення економічних преференцій титульній нації було засобом «заохочення» для національних меншин до інтеграції в їхній соціокультурний простір. В рамках заходів меншин до інтеграції в їхній соціокультурний простір. В рамках заходів підтримки титульної нації у Польщі проводилась політика аграрного, вій-

²² Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018, с. 194.

²³ П. Долганов, «Свій до свого по своє»: соціально-економічний вимір національних стратегій українців у міжвоєнній Польщі: монографія / П. Долганов. – Рівне: Волин. Обереги, 2018, с. 17.

ськового, торгово-промислового та цивільного осадництва, шляхом якого переселення польських купців, техніків, адвокатів, лікарів до міст де проживали нацменшини. Під державний контроль було взято процес кредитування, введено жорстку податкову систему (в межах якої позички постійно отримували податкові пільги). До роботи в адміністративних структурах також допускалися лише представники титульної нації. До національних меншин було введено ряд економічних санкцій, конфіскацію майна, заборону ведення закордонних економічних операцій, обмеження доступу до освіти та професійної підготовки.

Проте, як зазначив польський дослідник С. Томашевський політика економічного націоналізму, яка була направлена на асиміляцію нацменшини мала негативні наслідки як для титульної нації поляків, так і для національних меншин²⁴. Тому новітня політика економічного націоналізму направлена на проведення ряду реформ в рамках європейського співробітництва. У Польщі революційні економічні реформи впроваджували в умовах глибокої кризи, але рішучість влади та підтримка народу гарантували їм успіх. Польського дива вдалося досягти шляхом так званої шокової терапії, суть якої полягала у проведенні швидких рішучих життєво необхідних реформ та повній довірі суспільства. Революційні реформи, які змінили країну, у Польщі відбулися протягом 111 днів²⁵.

Ентузіазм початку 1990-х років полягав у тому, що суспільство було переконане: «Будуємо все з початку». Тоді було таке гасло: «Не стій, не лікай, ти у власному домі, допоможи!». На думку поляків, реформи слід проводити якнайрішучіше, бо допомога Заходу не випереджає реформи і йде за ними. В країні, де на початку 1990-х була гіперінфляція, величезні зовнішні борги й стрімке падіння виробництва, вже друге десятиліття поспіль спостерігається постійне покращення економічних показників. Навіть у 2008–2009 роках, коли країни ЄС охопила криза, в польській економіці продовжувалося зростання. Польська економіка демонструє одні з найвищих темпів розвитку у ЄС – 4,7% ВВП. Швидше в ЄС зростають тільки економіки Угорщини та Румунії, середньоевропейський показник – 1,5%. Середня зарплата зросла до 1200 євро, тоді як інфляція тримається на рівні 2,9%. Безробіття за даними Євростату не перевищує 4%²⁶.

США. Розвиток Сполучених Штатів на засадах економічного націоналізму впродовж історії відбувався не однократно. 45-й президент США Дональд Трамп також відзначився відмовою від ультра ліберальної економічної та культурної політики попередника Барака Обами, поверне-

²⁴ Там же, с. 24.

²⁵ О. Баканова, Польське економічне диво: чи довго триватиме свято? / О. Баканова <https://hromadske.ua/posts/polske-ekonomichne-divo-chi-dovgo-trivatime-svyato>.

²⁶ Економіка України і польський досвід шокової терапії <https://www.radiosvoboda.org/a/26842282.html>.

ном до націонал-консервативних цінностей та втіленням політики економічного націоналізму як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях. Його кроки орієнтовані на протекціонізм: захист національних виробників, обмеження імпорту кінцевої продукції, використання імпортно-експортних тарифів для регулювання обсягу руху товарів та субсидіювання окремих галузей. Значних змін вдалося досягти шляхом переукладання та узгодження нових міжнародних угод. Зокрема, було змінено договір про вільну торгівлю в Північній Америці, переукладено двосторонні угоди з Японією, Індією, Південною Кореєю та іншими державами, виведені тарифи на товари з ЄС. Дані дії спрямовані на зменшення торговельного дефіциту США – найбільшого в світі (621 млрд доларів у 2018 році).

Податкова реформа забезпечила зниження ставки на прибуток корпорацій з 35% до 21%, що дозволило збільшити кількість робочих місць (у 2017-2018 рр. створено приблизно 4 млн. нових робочих місць, рівень безробіття наблизився до 50-річного мінімуму – 3,9%, а річний темп зростання ВВП перевищує високі для розвинутих економік 3%.

Вагомий вплив на економіку США мають заходи, спрямовані на обмеження імміграції. Підписано акт про заборону в'їзду до США громадянам восьми країн: Сомалі, Сирії, Ірану, Лівії, Чад, Венесуели, Лівії та Північної Кореї. Рішення мотивоване протидією тероризму. У 2017 році кількість біженців до США вдалося скоротити вдвічі (до 50 тис осіб). Триває процес зведення стіни на кордоні з Мексики. Заходи політико-культурного комплексу впливають на економічне життя, адже зменшення мігрантів зменшує низхідний вплив на рівень заробітної плати, альтернативою дешевій робочій силі є якісний кваліфікований працівник – місцевий житель. Економіка під керівництвом Трампа рухається у напрямку довгострокового оздоровлення, його метою є зниження чутливості економіки до зовнішніх факторів та протидія глобальним загрозам наступних років.

Отже, виходячи із досвіду більшості країн світу можемо підсумувати, що застосування політики економічного націоналізму є необхідною умовою для покращення показників економічного розвитку держави та формування гідної конкуренції на міжнародних ринках. Кожна країна, залежно від її внутрішніх проблем та умов і особливостей розвитку реалізує політику економічного націоналізму різними способами та методами. Якщо розвинуті країни вдаються до такої політики з метою зміцнення та розширення своїх позицій на міжнародних ринках, то країни що розвиваються проводять її з метою подолання внутрішніх проблем та протистояння зовнішнім впливам, які суперечать національним та іншим форм підтримки країни надають перевагу використанню субсидій та інших форм підтримки, а країни що розвиваються, частіше застосовують різні обмеження, скажімо імпортні тарифи та податкові важелі. Наприклад, за кризовий період 2008.-2010 рр. на різноманітні фінансові стимули розвинутими країнами

було витрачено близько 2,1% ВВП (найбільший за обсягами фінансування пакет стимулюючих заходів було реалізовано в США та Японії), а країни що розвиваються – близько 5,6% ВВП (найбільший обсяг фінансування виділив Китай)²⁷.

Навіть на фоні поступового відновлення національних економік в умовах глобальної економічної кризи тенденція до застосування протекціоністських заходів не тільки не зменшується, а навпаки, посилюється. Так, за даними щорічних звітів *Global Trade Alert*, у 2015 році країнами світу було впроваджено на 50% більше дискримінаційних заходів у зовнішній торгівлі порівняно з 2014 роком. При цьому кількість протекціоністських заходів перевищила навіть показники 2009 р, коли криза була у самому розпалі. Така тенденція збереглась й надалі. У 2017 р країни G20 ввели 60 заходів, спрямованих на обмеження експорту та імпорту, порівняно з 58 заходами, застосованими у 2016 р. Нові торговельні обмежувальні заходи, які застосовували країни G20, були пов'язані із посиленням митних процедур, введенням експортного мита, податків тощо. Загалом під застосування обмежувальних заходів підпадало 74,1 млрд. дол. США, що становить 0,61% вартості імпорту товарів G20 або 0,47% вартості світового товарного імпорту. Заходи обмежувального характеру переважно застосовуються у торгівлі такими товарами як мінеральні ресурси та паливо (30,2%), електричні машини та їх частини (20,7%), чавун і сталь (11,4%), алюміній та вироби з нього (10,2%)²⁸.

Як свідчить практика, зміни світового економічного порядку, формування нових геоекономічних умов, посилення геополітичної напруженості, дестабілізація глобального економічного середовища привертють усе більшу увагу до проблем захисту національних інтересів країни в світовому господарстві та підштовхують країни до практичного втілення ідей економічного націоналізму. З метою антикризового регулювання та і для підвищення рівня конкурентоспроможності своїх економік уряди більшості країн доводиться балансувати між застосуванням широкого інструментарію протекціоністських заходів та лібералізацією у сфері міжнародного співробітництва. Адже надмірні протекційні заходи не завжди сприяють економічному прогресу в межах однієї країни, можуть сповільнювати зростання соціальних стандартів, стримують інтеграцію країн у міжнародні економічні відносини.

²⁷ Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції міжнародного учасця. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О. М. Сиваченко. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018, с. 43–44.

²⁸ Там же.

Література

- Райнерт Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними / Ерік С. Райнерт. – К.: Темпора, 2015. – 444 с.
- Бойко Т. Економічний націоналізм та соціальна справедливість. / Т. Бойко, Ю. Сирогок, Б. Галайко, К. Денисов. – К.: НАЦ «УССД», 2019. – 320 с.
- Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р. / Наук. ред. О.М. Січ. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. – 368 с.
- John Stuart Mill. The Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XIX – Essays on Politics and Society Part II, ed. John M. Robson, Introduction by Alexander Brady (Toronto: University of Toronto Press, London: Routledge and Kegan Paul, 1977). <http://oll.libertyfund.org/titles/234>.
- David, T. Why Finland and not Eastern Europe? Economic nationalism and industrialization during the interwar period. Paper presented at the EBHA 15th Annual Conference Athens, 24-26 August 2011. – <http://www.ebha.org/ebha2011/files/Papers/DavidEconomicnationalismAthens2011.pdf>.
- Timo Myllyntaus. The Finnish model of technology transfer. Economic Development and Cultural Change, 1990, Vol. 38, No. 3, pp. 625–643. – https://www.researchgate.net/profile/Timo_Myllyntaus/publication/24097560_The_Finnish_Model_of_Technology_Transfer/links/548170580e20f081e727801/The-Finnish-Model-of-Technology-Transfer.pdf.
- Долганов П. «Свій до свого по своє»: соціально-економічний вимір національних стратегій України у міжвоєнній Польщі: монографія / П. Долганов. – Рівне: Волин. Обереги, 2018. – 232 с.
- Бакінова О. Польське економічне диво: чи довго триватиме свято? / О. Бакінова <https://hromadske.ua/posts/polske-ekonomichne-divo-chi-dovgo-trivatime-svyato>.
- Економіка України і польський досвід шокової терапії <https://www.radiosvoboda.org/a/26842282.html>.